

Kristin Melum Eide, Arnold Dalen, Tor Erik Jenstad og Ola Stemshaug: *Fosenmåla*. Trondheim: Museumsforlaget, 2017. 184 sider.

Denne boka handlar, som tittelen seier, om fosenmåla – men her kan ein gjera to presiseringar. For det første omfattar fosenmåla ikkje berre dialektane på Fosenhalvøya. Dialektane på Hitra og Frøya og i Agdenes og Lensvik blir òg rekna til denne gruppa. For det andre er det altså snakk om norske dialektar. Eg nemner dette fordi sørsamisk jo òg tradisjonelt blir snakka i det området som denne boka tar for seg, utan at denne påpeikinga på nokon måte er meint som kritikk.

Boka er eit uvanleg bidrag til den norske dialektlitteraturen i det at ho dekker eit litt større dialektområde. Frå før har vi på den eine sida fleire verk som gir ei oversikt over alle norske dialektar, og på den andre sida mange store og små publikasjonar om talemålet i eit mindre område, som ein by eller ei bygd, men andre bøker om talemålet i eit område av denne storleiken kjenner eg ikkje til. Likevel ser eg fleire fordelar med den avgrensinga som er vald her. Ein kan gå meir inn på detaljane enn det er rimeleg å gjera i eit oversiktsverk, men samtidig er området så pass stort at det blir nødvendig å gjera greie for ein viss variasjon, noko som opnar for å knyte den lokale språklege variasjonen til variasjonen i trøndersk og norsk (og skandinavisk) generelt. Saman med det høge faglege nivået gjer dette boka til ei uvanleg rik kjelde til informasjon for den dialektinteresserte, same kva for forhold ho eller han har til fosenmåla. Og ikkje nok med det – boka er trykt i eit generøst format og utstyrt med stiv perm og med mange bilete, dei fleste i fargar, med meir eller mindre klar relevans for teksten (eit eksempel er biletet av ein elg på den sida der tjukk *l* blir behandla). Dei mange reglene, ordtaka og versa som er strødde ut i marginen i delar av boka bidrar òg til informasjons- og underhaldningsverdien. Forlaget har tydelegvis våga å satse, og det skal dei ha ros for. Resultatet har vorte ei riktig tiltalende bok som ein knapt kan la vera å gripe tak i.

Boka inneheld fem kapittel eller hovuddelar i tillegg til forordet og litteraturlista. I det første kapitlet, “Opphavet”, får vi for det første ei orientering om tidlegare forskning på fosenmåla, og for det andre ei innføring i fosenensk fonologi. Det andre kapitlet, “Særtrekk ved språkssystemet på Fosen”, handlar om morfologi og syntaks. Etter dette kjem ein tekst på dialekt, med tittelen “Ein martnastur”. Kapittel fire, “Ordgeografi på Fosen”, må sjåast som ei innleiing til kapittel fem, “Ordsamling”, som med sine 90 sider utgjer nærmare halve boka.

Det skulle alt vera klart at det er mykje positivt å seia om “Fosenmål”. Men eg ser òg visse problem med boka. Eitt av dei er at det ikkje er heilt klart kven

boka er skriven for. I forordet står det at ein har hatt som mål å få til ei bok som skulle vera “leselig og interessant – både for den opplyste allmenhet og språkforskere” (s. 7). Så langt som eg kan bedøme det, burde den opplyste og interesserte allmenta utan altfor mykje strev kunna ta seg igjennom det meste av boka, men eg er meir i tvil når det gjeld kapittel 1. Her er det tett mellom fagtermene, og fleire lydskrifteikn blir brukte utan anna forklaring enn den ein indirekte får om ein kjenner den aktuelle uttalen.

Eit anna spørsmål som melder seg hos denne lesaren er kven som er avsender av dei ulike delane av teksten. Boka har fire forfattarar, men i forordet får vi forklart at berre tre av dei – Melum Eide, Dalen og Jenstad – har vore aktive i framstillinga av bokmanuset. Bidraget frå Stemshaug, som døydde i 2013, er ei uferdig avhandling om fosenmåla. Dei tre andre har bygd på denne i det vidare arbeidet, eller, som dei skriv, innsikter frå avhandlingsmanuset har vorte “trukket inn og brukt” (s. 7). Det er likevel ikkje klart i kva utstrekning bitar frå manuset har komme med i boka. I kapittel 1 blir det til og med referert til eit upublisert arbeid av Ola Stemshaug, og når manuset hans slik blir brukt som referanse, er det opplagt at teksten ikkje kan vera henta frå det same manuset. Det må vera dei andre tre som står for den teksten som ligg føre her. Så kunne ein tru at desse tre har samarbeidd om heile boka – heilt til eit forfattar-eg dukkar opp i teksten, noko som skjer fleire gonger i kapittel 1. Ein stad (s. 35) nemner denne forfattaren endatil ein e-post som han har fått frå Kristin Melum Eide, som altså er ein av medforfattarane! Da forstår ein at forfattarane nok har skrive kvar sine delar av boka. Likevel er ikkje kapitla signerte, og eg synest dette er litt forvirrande (sjølv om det ikkje er så vanskeleg å rekne ut kven som har skrive kva).

Eg har fleire innvendingar når det gjeld kapittel 1. Det første avsnittet heiter “Tidlegare gransking av fosenmåla”, og her får vi ein stutt og grei gjennomgang av tidlegare forskning på fosenmåla, frå Ivar Aasen og frametter, med særleg vekt på ulike inndelingar av dialektgruppa som har vore føreslegne. Avsnittet blir avslutta med den grammatiske observasjonen at fosenmåla manglar dativ, og til denne er det knytt eit kart som viser utbreiinga av ulike former i dativ eintal av sterke og svake hankjønnsord i andre trønderske talemål. Men kartet står utan forklaring, og når det heller ikkje blir sagt i teksten kva dativ er, da er eg ikkje så sikker på om allmenta heng med.

Dei øvrige hovudavsnitt i kapittel 1 har titlane “Lydsystemet (fonologien)”, “Gamle særtrekk”, “Jamvekt”, “Fosenmål og trondheimsmål” og “Konsonantane”. Organiseringa av kapittelet er ikkje heilt god. “Gamle særtrekk” viser seg å handle om visse vokalar og diftongar, og i jamvektavsnittet er det (rimeleg

nok) òg mest fokus på vokalane. Det vil seia at dei tre første hovudavsnitta har vokalar og diftongar som tema, men avsnitta som heiter “Vokalane” og “Diftongane” finn vi likevel som underavsnitt under “Lydsystemet”, saman med eit avsnitt om variasjon i visse endingsvokalar. Konsonantane har derimot fått eit eige hovudavsnitt, men noko overraskande handlar eit av underavsnitta i dette hovudavsnittet om tonelag! Her kunne det ha vore rydda opp – og avsnittet der likskapane mellom fosenmålet og trondheimsmålet blir diskuterte, kunne med fordel ha stått heilt til sist i kapitlet. Det er dessutan litt merkeleg at fonologien står saman med forskingshistoria i eit kapittel som er kalla “Opphavet”. Det hadde vore betre, etter mi meining, om fonologien i staden hadde fått eit eige kapittel.

Eg stussar òg her og der på sjølve innhaldet i kapitlet. Eit eksempel er avsnittet om palatalisering av *k* og *g* (s. 31–32), der det berre er den vekslinga ein kan sjå i bøyingsparadigma til visse ord, som blir omtala, som i *fesk* > *fiššen* (her med den notasjonen som er brukt i boka). At vi har det same fenomenet i mange leksikaliserte former, både initialt og medialt, blir ikkje nemnt, men eg vil tru at interesserte lesarar ville ha glede av å bli gjort merksame på dette sambandet. I avsnittet om retroflektering (s. 32 – der termen *retrofleks* ikkje er å sjå) kan ein forstå av framstillinga at i tradisjonelt fosenmål var assimilasjonsproduktet av tjukk *l* og dental konsonant litt annleis enn assimilasjonsproduktet av *r* og dental konsonant, men når skilnaden ikkje blir nærmare forklart, og lydane dessutan blir representerte av dei same teikna, da blir ein ikkje så mykje klokare. Her forstår eg heller ikkje kva som er meint: “verb med utlydande vokal framfor *-a* i infinitiv, som i *tru*, *gnu* og *fri*” (s. 34).

I kapittel 2 er det lagt vekt på å vise at dialektgrammatikken er like systematisk som grammatikken i standardvarietetane. Dei utvalde grammatiske fenomenen blir forklarte frå grunnen, anten det gjeld til dømes demonstrativar, substantivisk bøying av adjektiv, eller skiljet mellom *ha* som hovudverb og *ha* som hjelpeverb. Diskusjonen av ulike bruksmåtar av *ha* går over i ei utgreiing om konjunktivformer av modalverba og om bruken av presens partisipp, og her blir det riktig interessant også for ein språkvtar. Eit spørsmål som melder seg, er om presens partisipp kan samsvarsbøyast berre når forma har potensiell passiv tyding, som i *Kjøttet her va-itj etant* (eksempel (36), s. 63). Eksempla tyder på det, og det same gjer opplysninga om at kongruensbøyinga helst opptre saman med *værra* og *bli* (s. 63), men eg kunne godt ha ønskt meg klarare beskjed om dette. Det er nemleg slik at potensiell passiv (former som skjematisk uttrykt gir tolkinga ‘(som) kan verbast’) finst i mange språk, men opphavet til formene varierer ein heil del. Mange norske og svenske dialektar bruker presens

partisipp, men om fosenmåla (og andre trønderske dialektar) har gått vidare og utvikla spesielle former for potensiell passiv, så er det høgst interessant sett frå ein typologisk synsvinkel.

Det er i det heile mykje språkleg snadder å finna i dette kapittelet, for mykje til at eg kan gå inn på alt her. Eg vil nøye meg med å kommentere avsnittet om refleksivar. Det stemmer, som det blir sagt her, at binding over finitt setningsgrense, også kalla langdistansebinding, er vanlegare i trøndersk enn i bokmål – men det er likevel ikkje slik at alle trøndersktalande har dette medan alle andre norsktalande bruker den skriftlege refleksivsyntaksen, som ikkje tillét slik binding. Det er mykje individuell variasjon både i og utanfor Trøndelag. Det er for eksempel ikkje heilt sant at austnorsk må bruke *deres* i staden for *sin* i tilfelle som dette (eksempel (66), s. 76):

(1) Kan du itj ferstå at folk reagere på at ungan sin får læssa sånn bøker?

Som vi ser, er det refleksive *sin* her ein del av subjektet i den djupast underordna *at*-setninga. *Sin* kan da ikkje vise til dette subjektet, men må i staden vise til det overordna subjektet *folk*. Så vel på Austlandet som i andre landsdelar finst det talarar som aksepterer dette. Dette bindingsmønsteret er dessutan ikkje avhengig av at refleksiven er *sin*. I ei uformell rundspørjing eg gjorde for ei tid sidan, kom det fram at nokså mange norsktalande, blant desse fleire austlendingar, meinte at dei kunne seia slikt som dette:

(2) Ho vil at folk rundt seg skal vera glade.

Her inngår *seg* i det underordna subjektet, akkurat som *sin* gjer i (1), og blir bunde av det overordna subjektet, *ho*. Når ein likevel kan få inntrykk av at *sin* og *seg* ikkje oppfører seg like eins i langdistansebinding, er det først og fremst fordi *seg* er i meir eller mindre komplementær distribusjon med *seg sjølv*, medan *sin* ikkje har noko tilsvarende alternativ (vekslinga mellom *sin* og *sin eigen* eller *sjølv*s *sin* har meir med fokus å gjera enn med syntaks). *Seg sjølv* viser helst til det nærmaste subjektet. I (3a) vil altså dei fleste forstå det slik at Per, som ho Kari oppfatta det, snakka om Per (og ikkje om Kari). *Seg* i (3b) kan derimot ikkje like lett vise til Per. Det må heller vise til Kari, og det inneber at dei som kan bruke denne konstruksjonen, kan ha langdistansebinding. For andre talarar er (3b) rett og slett ugrammatisk. (3c) er derimot akseptabel uansett om ein har langdistansebinding eller ikkje, for her kan *sin* i utgangspunktet like gjerne vise til Per som til Kari. *Sin* er altså ein meir fleksibel refleksiv enn *seg*.

- (3) a. Ho Kari trudde at han Per snakka om seg sjølv.
 b. Ho Kari trudde at han Per snakka om seg.
 c. Ho Kari trudde at han Per snakka om sjefen sin.

Dette var nå likevel berre eit eksempel på korleis ein kan spinne vidare med utgangspunkt i dei grammatiske fenomena som blir presenterte her. Eg vil håpe at fosingar som les dette, forstår at talemålet deira har mange trekk som er minst like interessante, grammatisk sett, som det ein finn i standardvarietetane av norsk.

Når vi nå er inne på grammatikken, så kan vi òg notere at forfattarane på side 38 har lagt til ein fotnote der dei beklagar at dei ikkje har fått med så mykje om morfologi i boka, og dei seier at det er “en naturlig konsekvens av forfatterens interessefelt”. Trass i denne sjølvverklærte mangelen på interesse for morfologi står det ein heil del om bøyning både i kapittel 1 og i kapittel 2, og eg kan ikkje tru anna enn at forfattarane fint ville klart å få til ei samla oversikt over dei viktigaste bøyingsmønsterane i fosenmålet. Ei slik oversikt ville ha vore nyttig.

Den tredje hovuddelen av boka inneheld, som eg alt har nemnt, ein tekst på dialekt. Teksten er åtte sider lang, og på den første sida får vi veta at den er fortald av Christoffer Hovde og utgitt av Andr. Pedersens forlag på Stjørdalshalsen i 1905. Det er alt. I ein fotnote på side 39 (altså i kapittelet føre) kjem det fram at teksten opphavleg vart nedskriven omkring 1850 på Ørlandet, men andre omstende omkring teksten, eller kven Christoffer Hovde var, får vi ingen informasjon om. Men ein meir utførleg presentasjon av dialektteksten burde heilt klart ha vore med, anten som ei innleiing til sjølve teksten eller i forordet, der forfattarane gjer greie for mange ulike kjelder som dei har brukt under arbeidet med boka.

I det fjerde kapittelet blir det vist med eksempel kor ulik utbreiing dialektord i fosenmåla kan ha. Somme har ei sørleg utbreiing, slik at ein òg finn dei på Nordmøre, medan andre er meir nordlege, på det viset at dei er kjende frå Fosen og Namdalen. Andre att er i bruk over det meste av norskekysten eller i eit enda vidare område. Dette er det nyttig å ha med seg som bakgrunn når ein går over til ordsamlinga, som er det femte og siste hovudkapittelet i boka.

I innleiinga til ordsamlinga blir det gjort klart at ein har “lagt vinn på å få med ord som er sentrale og typiske for kulturen i Fosenbygdene, blant anna ordforråd som har med sjø og båtbruk å gjera” (s. 93). Dette er ei heilt rimeleg prioritering. Ordsamlinga er sett opp på ordbokvis, med ein stutt artikkel for kvart ord. Artiklane angir ordklasse, for substantiva òg kjønn, tyding, og dei

tilsvarande oppslagsorda i Trønderordboka og/eller Norsk Ordbok. Mange av orda er dessutan forsynte med brukseksempel og med opplysningar om utbreiinga, som i mange tilfelle strekker seg langt utanfor Trøndelag. Desse opplysningane er noko som denne lesaren særleg set pris på, for med dei får ein fram slektskapet mellom fosenmåla og andre norske dialektar, og ein gjer ikkje fosenmåla meir eksotiske enn dei er. Ein kunne gått enda lenger og spora mange av orda også på den andre sida av svenskegrensa, men dette ville truleg ha gjort bokprosjektet for omfattande.

Sjølv om eg altså har innvendingar her og der, så er det klart at dette er eit framifrå arbeid som fosningane skal vera takknemlege for og forfattarane stolte av – og som språkvitarar med interesse for norske talemål gjerne kan ta ein titt på.

Marit Julien
Språk- og litteraturcentrum
Lunds universitet
Box 201
SE–221 00 Lund
Marit.Julien@nordlund.lu.se